

EDUCAR EN EL SILENCI

EMÍLIA OLIVÉ

Societat Catalana de Filosofia

Enguany als Col·loquis se'ns convida a parlar d'educació, és a dir, se'ns convida a «parlar» en la mesura que educació i paraula són indestriables. Ho saben bé els sofistes, els primers educadors de la tradició grega, quan s'institueixen com a «mestres en l'art de la paraula», perquè no hi pot haver educació de l'individu sense l'ús del llenguatge, que resulta ser alhora el mitjà i la finalitat de qualsevol procés d'inculturització. Procés pedagògic que és alhora polític perquè l'ideal retòric de l'*eu legein* anava destinat a la formació del ciutadà (Jaeger, 1981: 264-269). Des d'aquesta constatació originària, és clar que *paideia* i *logos* són termes gairebé anàlegs, i que ambdós arrelen en la *polis*.

Per això no tractaré directament del fet d'educar sinó del de «parlar» o, més ben dit, vinc aquí a «dir», però en realitat no tinc gaire nou a dir (si més no, res que no sapigueu ja). Vinc a dur a terme allò que la lingüística anomena un «acte performatiu» o en paraules des Judith Butler (2002: 34), «una pràctica discursiva que realitza el que anomena», és a dir: un acte de parla que, a través del discurs mateix, dona presència en el real com a parlant. Perquè el que vull explicar és que ara i aquí, en aquest context, poder parlar és més important que qualsevol cosa que pugui dir. Els Col·loquis són l'ocasió per fer-me visible com a subjecte educada en la paraula, se'm dona veu i suposo que, a més, se m'escolta.

Però fent això soc conscient que vaig contra aquella *paideia* clàssica (la dels sofistes, que encara és la nostra) segons la qual a les dones calia educar-les per callar i escoltar, sobretot en l'espai públic / polític, i encara més en una àgora filosòfica com aquesta, que la tradició reserva a un *logos* essencialment masculí.

Però aquest silenci ve de més lluny. Mary Beard, especialista britànica en el món antic, comença una conferència titulada «La veu pública de les dones» (2014) amb el pasatge de l'*Odissea* on Telèmac (fill de Penèlope i Ulisses), que ja comença a ser un home adult, li nega la paraula / autoritat a la seva mare. Penèlope baixa de les seves estances privades a la sala del palau on els seus pretendents escolten un bard que canta les dificultats dels herois per tornar a casa. Ella li demana una cançó més alegre i aleshores Telèmac intervé amb aquestes paraules: «Mare, torna a la cambra i ocupa't allí de la teva feina, el teler i el fus [...], i això de parlar serà cosa dels homes, de tots, i més de mi; perquè és meu el poder de la casa» (I, 358-359). En el moment inaugural de la cultura occidental, quan el text homèric és educació, un noi et se sent posseïdor d'un poder que es mou en dues direccions: només ell té dret a l'ús públic de la paraula i, al mateix temps, té el dret de fer callar les dones (fins i tot quan són més madures i cultes que ell, com ho és la seva mare). El domini de l'esfera pública i del discurs per a Telèmac; el silenci i la reclusió en l'esfera privada per a Penèlope. L'exabrupte de Telèmac és paradigmàtic perquè d'inici mostra com l'educació esdevé ja política: dominar l'art de la paraula i fer-ne ús públic implica alhora tenir el poder polític (com bé saben també els sofistes). Hannah Arendt destaca aquest lligam essencial a través d'un altre pasatge de la *Iliada*, en el qual Aquil·les apareix com el model d'home homèric perquè és «l'agent de grans accions i l'orador de grans paraules» (IX, 443). Segons això, la vida pública (*bios politikos*) es constituirà per l'acció (*praxis*) i

el discurs (*lexis*), en el sentit que l'acció política no només es duu a terme a través de la paraula, sinó que ser capaç de dir «grans paraules», formular el discurs just i en el moment adequat, és per si mateix acció política. Es tracta de la mateixa concepció que trobem en el conegut text de la *Política* aristotèlica segons el qual el ciutadà, el subjecte capaç d'acció política a la ciutat (*zoon politikon*), és el subjecte dotat de paraula i capaç de discurs (*zoon logon ekhon*, I, 2,1253a ss). Fora d'això només hi ha la violència («que és muda», dirà Arendt), i a la qual estan sempre sotmesos els esclaus i els bàrbars —i jo hi afegeixo les dones—, condemnats a viure al marge (i als marges) de l'espai polític perquè són *aneu logou*, desproveïts de la possibilitat de discurs en l'àmbit públic. En la privacitat, on no hi ha discurs ni acció polítiques, hi regna el silenci, l'alienació i la violència.

Hannah Arendt (1993), al capítol II de la *Condicció Humana*, insisteix en aquesta distinció inspirada en Aristòtil entre l'àmbit públic i privat. Entenem per «esfera pública», en primer lloc, tot el que es pot escoltar i veure per part de tothom i amb la màxima publicitat possible, de tal manera que allò que hi apareix es construeix com a real, perquè la presència dels altres —que veuen i escolten— ens asseguren la realitat del món i de nosaltres mateixos. En segon lloc, «esfera pública» significa el món humà comú que apunta a la transcendència, perquè malgrat que hi entrem en néixer i l'abandonem en morir, en la *polis* es realitza un desig de permanència que salva els humans «de la natural ruïna del temps». Per això Arendt assenyala, respecte als esclaus (anotació que torno a fer extensiva a les dones), que «la maledicció de l'esclavitud no només consistia en la manca de llibertat i visibilitat, sinó també en la por, pel fet de ser obscurs, de no deixar petjada de la seva existència» (p. 64). Des d'aquestes dues perspectives, la privacitat amaga sempre una restricció, implica una vida privada d'allò essencial

per a la vida humana, a saber: ser vist i escoltat pels altres en el món de la política i amb això mateix aspirar a romanre en la permanència. Diu Arendt que «l'home privat no apareix i, per tant, és com si no existís» (p. 67), mentre que el seu aparèixer en el món humà a través del discurs i l'acció és com un «segon naixement» (categoria arendtiana de «natalitat») que confirma la nostra existència com a humans en la *polis*. La paraula revela, com una epifania política, que soc (humana) i qui soc (pluralitat), i sense ella estic «morta pel món» (p. 201) perquè «qualsevol cosa que està mancada d'aparició arriba i passa com un somni» (diu el conegut aforisme d'Heràclit, B89). La paraula i l'acció m'atorguen «veu i vot», em donen el poder polític d'aparèixer, existir i persistir en l'esfera pública.

Però aquest exercici no està exempt de perills. Compte amb la dona que s'atreveixi a intervenir en l'esfera política amb un discurs combatiu i una acció radical, perquè serà estigmatitzada sense pietat. No costa gens trobar exemples antics, com el de l'emperadriu Julia Domna (segle II-III), dona de Sever i mare de Caracalla que, no volent-se resignar a aquets dos papers, va lluitar per intervenir en els afers polítics del seu temps i al final en va ser apartada sota l'acusació de dur una conducta sexual dubtosa (per desacreditar-la, els seus enemics la van acusar d'allitar-se amb el seu propi fill, davant de la qual cosa ella va decidir suïcidar-se per inanició). I si arribem a l'actualitat, tenim els casos flagrants d'Anna Gabriel, a qui un tertulià d'*Intereconomía* —Eduardo García Serrano— el febrer de 2016, no només va criticar la seva vestimenta i el seu cos (que va qualificar de «càstig de la naturalesa») sinó que li va dedicar adjectius com «amargada» i d'altres de contingut sexual molt violent; o el cas de Félix de Azúa a la revista *Tiempo* quan l'abril de 2016 desqualificava l'aptitud política d'Ada Colau dient que «no té ni idea de com es condueix una ciutat i que millor faria si estigués despatxant en una parada de peix». Em

semblen tres exemples clars d'un mateix intent violent de recloure la dona en el silenci.

Però ara i aquí «parlo i, per tant, existeixo» (ho havia de dir!), el meu discurs és l'acció que em dona el poder de fer-me visible i audible en la realitat que conforma la cosa pública. La veu que sentiu, digui el que digui, trenca segles d'educació en el silenci i, en l'actual terminologia feminista, és un acte performatiu necessari que col·labora en l'apoderament femení.

I això mateix, quantes vegades s'ha fet aquí? Quantes vegades s'ha esquarterat el silenci en aquests Col·loquis a Vic? Com que m'ha encuriolit la qüestió, he caigut víctima de l'altra llenguatge: l'estadístic, i m'he dedicat a passar comptes. I aquí és on ja sabeu què us diré, perquè heu assistit a tants o més Col·loquis que jo mateixa. Des de l'any 1996 fins al 2017 se n'han fet 21 edicions, i si fem una ullada a les actes apareixen dades interessants. Com sabem, les actes que recullen les sessions de cada any venen encapçalades per les lliçons inaugurals o ponències magistrals (que en aquest context representen la veu de l'autoritat), seguides dels resums de les comunicacions que s'hi presenten. En aquestes 21 edicions s'hi han llegit 74 lliçons, de les quals només 6 han estat impartides per dones. El domini de la veu masculina és estadísticament aclaparador (només un 8,1% de veus femenines); i si atenem a la distribució d'aquestes 6 veus també és força curiosa perquè es concentra en només 4 edicions, la temàtica de les quals podríem considerar que propiciava la seva irrupció «en massa». Al 2001 el tema dels col·loquis va ser el *Dret* i, de les 4 lliçons impartides, només 1 va ser encomanada a una catedràtica de dret civil. L'any 2004 el tema fou la *Salut*, i aquí sí que les lliçons van assolir per primera i única vegada la paritat (suposo perquè el fet de ser tasques de cura hi va associat): de les 6 ponències impartides, 3 van ser-ho per metgesses i infermeres. Al 2007 el tema de la *Memòria* va fer possible que una histori-

adora i filòloga impartís 1 de les 3 lliçons; i al 2010 el tema va ser *Europa* i una de les 2 lliçons se li va encomanar a una política en actiu del Consell de la Unió Europea. Si tenim en compte la important presència en la societat de dones jutgesses i advocades, metgesses, infermeres, psicòlogues i polítiques em sembla una representació més aviat magra en allò que representen els discursos d'autoritat.

Mirem ara què ha passat amb les comunicacions. En 21 edicions s'han presentat 359 comunicacions de les quals només 51 són en femení (14,2%). Aquí la distribució sí que és una mica més dispersa, però només una vegada, a la primera edició del 1996 dedicada a la *Ciutat*, hi van participar 6 dones (d'un total de 15 comunicacions, i dues d'elles la van compartir), un rècord mai no repetit. En 3 convocatòries posteriors s'ha arribat al nombre de 5 dones participants: a la del 2005, amb la temàtica de la *Identitat* (malgrat que dues d'elles van tornar a compartir comunicació); la del 2007, dedicada a la *Memòria*, on de nou ho feu possible el fet de dedicar-se a les activitats de cura femenina, i a la *Festa*, al 2015 (se m'escapa l'atractiu intel·lectual que la festa té per a les dones!). Finalment, si el llinar màxim de comunicacions presentades per dones ha estat 6, les convocatòries on no n'hi ha hagut cap han estat 3: el 1998 amb la *Cultura* (de 17 presentades), la ja esmentada de la *Salut* al 2004 (de 12 presentades) i al 2013 amb el *Calendari* (de 14 presentades).

Per tant, podem concloure el que tots ja sabíem: que, en termes de gènere, el balanç d'aquests anys de Col·loquis ha estat decebedor, perquè confirma com d'exceptional és per a una dona trencar el silenci i prendre la paraula en l'àmbit públic / polític en general, i encara més en un context d'autoritat intel·lectual com és aquest. Dit tot això, Aristòtil em diria que ja he parlat massa, perquè de la mateixa manera que «un home semblaria covard si fos tan valent com una dona valent, [així també] una dona semblaria parladora si

fos tan discreta com l'home de bé» (*Política* III,4, 1277b). Discreció i silenci, això em recomana el mestre, si em vull assemblar a un home de bé (que no ho sé!?).

Bibliografia

ARENDETT, H. (1993). *La condición humana*. Paidós. Barcelona.

ARISTÒTIL (1994). *Política*. Madrid: Gredos.

BEARD, M. (2017). *La veu i el poder de les dones*. Barcelona: Arcàdia.

BUTLER, J.(2002). *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del sexo*. Barcelona: Paidós.

HOMER (2010). *Odissea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

HOMER (2009). *Iliada*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

JAEGER W.(1981). *Paideia: los ideales de la cultura griega*. Mèxic: FCE.